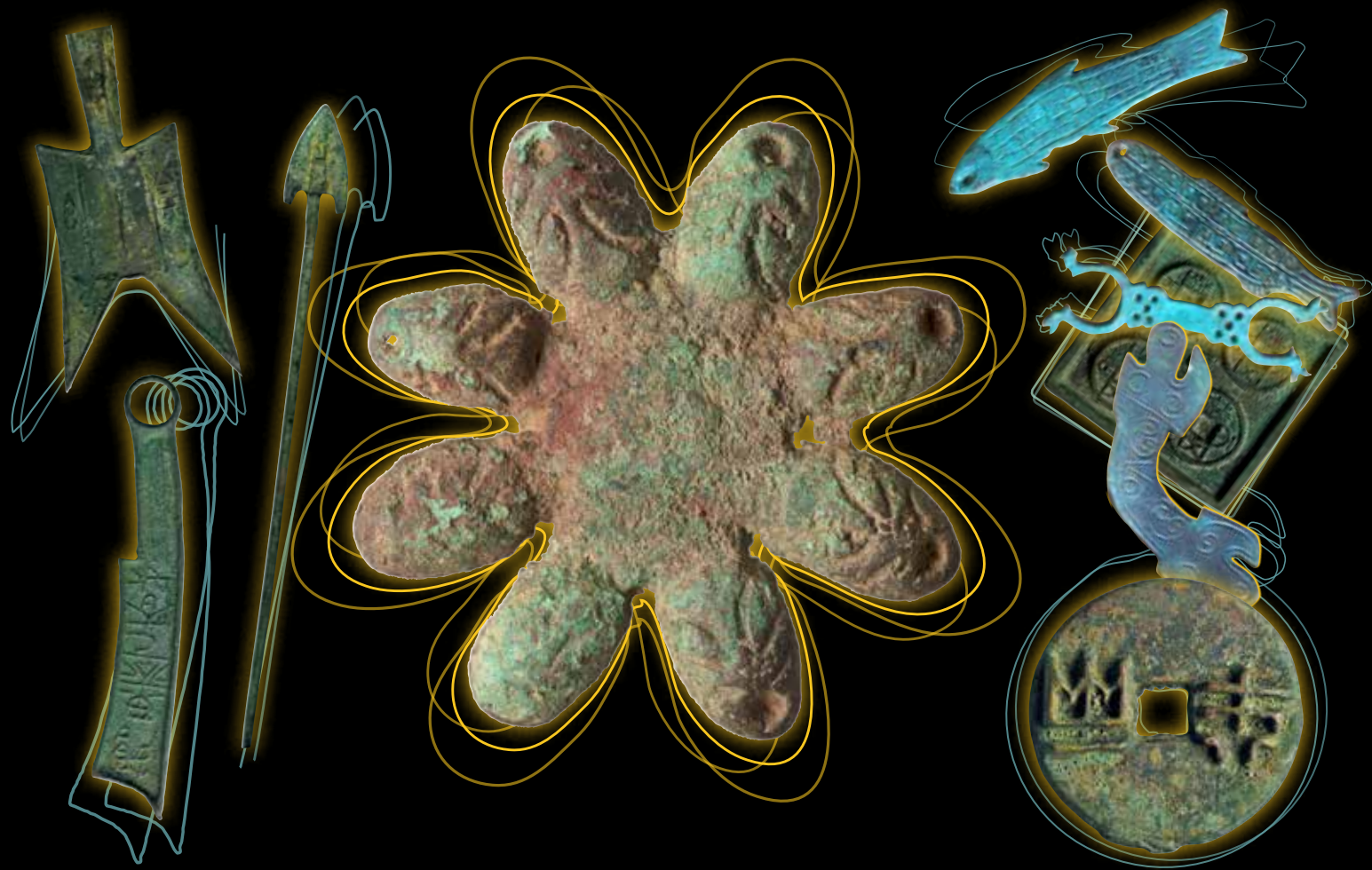
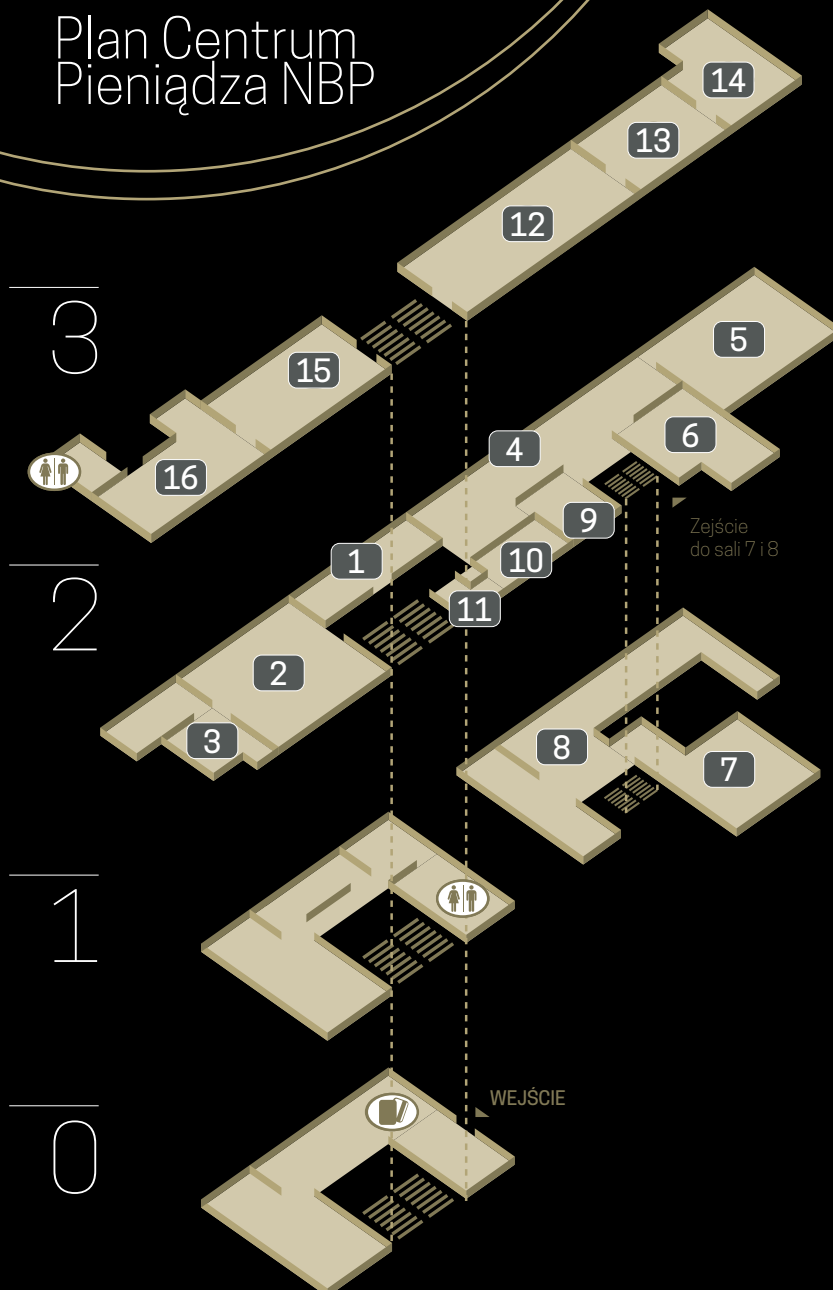

Bankoteka

HISTORIA • EKONOMIA • EDUKACJA

Plan Centrum Pieniądza NBP

POZIOM 3

- 12 Giełda i rynki finansowe
- 13 Nowoczesne systemy płatnicze
- 14 Unie walutowe i gospodarcze
- 15 Twórcza i produkcja pieniądza
- 16 Pieniądz w sztuce
- 18 Toaleta

POZIOM 2

- 1 Spotkanie z pieniądzem
- 2 Antyk-średniowieczno-nowożytność
- 3 Systemy pieniężne
- 4 Ulica Bankowa
- 5 Bank centralny
- 6 Gabinet numizmatyka
- 9 Wojny
- 10 PRL
- 11 Transformacja

POZIOM 1

- 7 Laboratorium autentyczności
- 8 Skarbiec
- 19 Toaleta

POZIOM 0

- 17 Recepcja

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza

Drodzy Czytelnicy

W pierwszym artykule tego wydania „Bankoteki”, w dziale *Edukacja* omawiamy międzynarodową konferencję na temat roli i rozwoju banków centralnych w stulecie odzyskania niepodległości przez kraje Europy Środkowo-Wschodniej zorganizowaną przez Centrum Pieniądza NBP. Historię swoich banków centralnych po 1918 r. omówili przedstawiciele muzeów pieniądza Łotwy, Republiki Czeskiej, Niemiec oraz Finlandii. W konferencji uczestniczyli również goście z banków narodowych Węgier i Ukrainy.

Polską drogę odzyskiwania niezależności przedstawili: prof. Jan Żaryn, przewodniczący Rady Programowej Centrum Pieniądza NBP i prof. Wojciech Roszkowski, członek tej Rady. Obaj mówcy podkreślali, że zmagania o wolną, również gospodarczo, Polskę (po prawie 150 latach zależności od sąsiednich mocarstw) miały miejsce już pod zaborami. Działania te stworzyły podwaliny pod odbudowę polityczno-gospodarczą kraju po odzyskaniu niepodległości.

Zbiory numizmatyczne Narodowego Banku Polskiego liczą ponad 300 000 eksponatów. Z tego na ekspozycji w Centrum Pieniądza NBP znajduje się około 3700 numizmatów. W 2012 r. NBP pozyskał do swojej kolekcji około 500 płacideł i monet chińskich. Niewielka ich część znajduje się w sali „Antyk–średniowiecze–nowożytność”. W dziale *Okrywamy multimedia, otwieramy gabloty* opisujemy najciekawsze numizmaty z chińskiej kolekcji NBP udostępnione zwiedzającym. Dawne płacidła i monety Państwa Środka przyciągają uwagę swoimi kształtami również na okładce tego

numeru magazynu. Wróciły niedawno z konserwacji i właśnie tajnikom tej sztuki oraz jej rezultatom poświęcamy artykuł w tym dziale. Piszemy także przekrojowo o historii pieniądza papierowego, który narodził się w Chinach. Chiński banknot z 1375 r. z naszej ekspozycji zdobi tylną okładkę tego numeru „Bankoteki”.

W grudniu 2018 r. Centrum Pieniądza NBP wzbogaciło się o dwa rzadkie eksponaty. Kupione na aukcji kufel i puchar, kunsztownie ozdobione monetami i medalami, są ciekawym przykładem sztuki użytkowej minionych wieków i pogłębiają naszą wiedzę historyczną. W wyobraźni widzimy, jak na polskich dworach królewskich i arystokratycznych wznoszono tymi naczyniami toasty, by zaznaczyć zamożność zapraszającego. Szczegółowy opis tych artefaktów przedstawiamy w dziale *Eksponaty*.

Każdego roku Centrum Pieniądza NBP odwiedza coraz więcej gości – indywidualnych i grup, głównie szkolnych. Potwierdzają to statystyki, które prezentujemy w tym wydaniu magazynu (str. 26). Atrakcyjne programy edukacyjne i ścieżki zwiedzania dostosowane do wieku młodych gości powodują, że terminarz zapisów grup szkolnych jest zapełniony na kilka miesięcy w przód. Dodatkowo, nasze różnorodne programy edukacyjne są doceniane w konkursach organizowanych przez fundacje zajmujące się pozaszkolną edukacją dzieci oraz osób z niepełnosprawnościami (str. 10).

Miłej lektury

Redakcja „Bankoteki”

Edukacja

**O bankowości centralnej
po I wojnie światowej**
str. 5-9

**„Słoneczniki 2018”
dla Centrum Pieniądza NBP**
str. 10

Uczestnicy międzynarodowej konferencji naukowej w Centrum Pieniądza NBP

O bankowości centralnej po I wojnie światowej

W Centrum Pieniądza NBP odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa z udziałem przedstawicieli muzeów pieniądza europejskich banków centralnych.

Konferencja pt. *The role and development of central banking institutions after World War I in Central and Eastern Europe* odbyła się w dniach 6–7 grudnia 2018 r. Wzięli w niej udział przedstawiciele Eurosystem/ESBC Money Museum Informal Network i europejskich banków centralnych, pracownicy Centrum Pieniądza NBP oraz naukowcy zajmujący się historią gospodarczą i dziejami bankowości centralnej. Tematyka konferencji wpisana się w obchody 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości, a jej przewodnim wątkiem była odbudowa instytucji banku centralnego w Polsce i w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Goście i prelegenci mieli okazję zwiedzić ekspozycję stałą Centrum Pieniądza NBP, a poszczególne sesje obrad odbywały się w jej centralnej części – w sali „Ulica Bankowa” w sąsiedztwie ekspozycji „Bank Centralny”. W tej przestrzeni prezentowane są dzieje polskiej bankowości centralnej, której instytucjonalne początki sięgają 1828 r.

Polskie zmagania o budowę suwerennego państwa przedstawił **prof. Wojciech Roszkowski**, członek Rady Programowej Centrum Pieniądza NBP. W referacie pt. *Początki bankowości centralnej po odzyskaniu przez Polskę niepodległości (1918–1924)* przypomniał złożoną sytuację polityczno-gospodarczą na ziemiach polskich pod koniec I wojny światowej oraz przybliżył wydarzenia i postaci, których aktywność społeczno-polityczna przyczyniła się do gospodarczej odbudowy Rzeczypospolitej w 1918 r. Profesor Roszkowski wyjaśnił także znaczenie reform rządu Władysława Grabskiego, przypomniał historię ustanowienia złotego oraz rolę

Siedziba Banku Polskiego SA przy ul. Bielańskiej 10 w Warszawie, 1928 r.
Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

Banku Polskiego SA w dziele odbudowy polskiej suwerenności gospodarczej.

Bank Polski SA był spółką akcyjną, rozpoczął działalność 28 kwietnia 1924 r. Kapitał zakładowy wynosił 100 milionów złotych i został podzielony na milion akcji, po 100 złotych każda. Jego akcje trafiły do środowisk gospodarczych. Udział Skarbu Państwa w kapitale zakładowym wynosił początkowo 1 procent, co miało czynić bank centralny niezależnym od rządu. Emisja złotego miała pokrycie w rezerwach złota i dewiz. Jeden złoty miał taką

samą wartość jak około 0,29 g czystego złota – tyle co jeden frank (szwajcarski bity w złocie). Kurs wymiany dotychczasowej waluty, marki polskiej (mkp), ustalono według relacji: 1 złoty = 1 800 000 mkp.

Międzynarodowy charakter konferencji sprzyjał wymianie doświadczeń w gronie państw, które – podobnie jak Polska – w 2018 r. świętowały 100-lecie odzyskania lub uzyskania niepodległości. Wśród zagranicznych gości konferencji byli przedstawiciele banków centralnych (muzeów i centrów pieniądza) z Finlandii, Łotwy, Czech, Niemiec, a także Węgier, Rumunii i Ukrainy. Prezentacje przedstawicieli banków centralnych były okazją do przedyskutowania i porównania doświadczeń związanych z odbudową państwowości oraz problematyką gospodarczą w krajach Europy Środkowo-Wschodniej po I wojnie światowej. Dyskusja koncentrowała się na ówczesnej sytuacji walutowej, roli banków centralnych i wyzwaniach towarzyszących tworzeniu podstaw stabilnych systemów finansowych w tym okresie.

Jaakko Koskentola, dyrektor Muzeum Banku Finlandii, omówił sytuację Banku Finlandii w czasie wojny domowej 1918 r.

W okresie wojny domowej (trwającej od stycznia do maja 1918 r.) Finlandia była podzielona na dwie części: kontrolowaną przez bolszewików „Czerwoną Finlandię” na południu i „Białą Finlandię” na północy, wspieraną materialnie i militarnie przez Niemcy. „Czerwoni” zajęli pierwotnie siedzibę główną Banku Finlandii i jego

siedem oddziałów, a także mennicę krajową. Sytuacja wewnętrzna i podział kraju spowodowały chaos w obiegu pieniężnym i trudności w zaopatrzeniu w gotówkę. Wojna domowa trwała 108 dni, lecz w historii Finlandii zapisała się jako jeden z najkrwawszych konfliktów zbrojnych.

W Finlandii, podobnie jak w wielu innych krajach, czas wojny i późniejsza odbudowa państwa zapoczątkowały okres wysokiej inflacji, której kulminacja przypadła na lata 1918–1920. Do 1923 r. udało się ustabilizować kurs marki fińskiej, jednak na poziomie znacznie niższym niż przed wojną. W relacji do złota marka fińska stanowiła zaledwie jedną ósmą swej przedwojennej wartości. Na początku 1926 r. Finlandia przyłączyła się do systemu Gold Standard (waluty kruszcowej), zachowując obowiązujący obniżony kurs wymiany.

Aina Raņķe, zastępca dyrektora Departamentu Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Banku Łotwy, przedstawiła rolę i rozwój Banku Łotwy w latach 1922–1940.

Bank Łotwy rozpoczął działalność 1 listopada 1922 r. Jego siedziba mieściła się w gmachu przy ul. K. Valdemāra iela 2A w Rydze, którego część wynajmowano od Ministerstwa Finansów. Wcześniej znajdował się tu oddział Państwowego Banku Rosji. W 1936 r. Ministerstwo przeniosło się

The Civil War in Finland 1918

- Lenin, Trotski and Stalin urged the Reds to revolt
- Paramilitary organisations clashed
- Civil War started in Helsinki on the evening of 26 January 1918
- Finland was split in two between Red Finland in the south and White Finland in the north
- German troops took control of Helsinki on 13 April 1918
- War ended on 15 May 1918

17.3.2018 Vappu-Noronen and Jaakko Koskentola Suomen Pankki - Finnish Bank - Bank of Finland Unpublished 4

Stabilization of the value of markka in 1926

- War and subsequent reconstruction initiated a period of high inflation, with 1918–1920 being the worst (241% in 1918).
- By 1923, the markka had been stabilised, but had depreciated. In relation to gold, the markka was worth only one-eighth of its pre-war value.
- Since it proved impossible to restore the markka to its previous value, Finland rejoined the gold standard 1926–31 at the prevailing, weakened rate of exchange.

17.3.2018 Vappu-Noronen and Jaakko Koskentola Suomen Pankki - Finnish Bank - Bank of Finland Unpublished 16

Z prezentacji Jaakko Koskentola

BUILDING OF HEAD OFFICE OF LATVIJAS BANKA

Parapet shows changes in 1936 when the Ministry of Finance moved to its new building at Smiļņu iela 1 and Latvijas Banka became sole owner of the historical building. Anonymous photographer.

LATVIJAS BANKA Unpublished 10

Z prezentacji Ainy Raņķe

Z prezentacji Ainy Raņķe

do nowej siedziby, a Bank Łotwy stał się jedynym właścicielem gmachu. Bank centralny otrzymał prawo emitowania banknotów i monet w nowej walucie (łat równy 100 santimom). 2 listopada 1922 r. wprowadził do obiegu prowizoryczny banknot 500-rublowy (rubel łotewski) z nadrukowaną nową wartością w łatach („10 łatów”).

Banknot 50 łatów z 1934 r. wydrukowano w Wielkiej Brytanii w drukarni Thomas de la Rue & Co w Londynie. Na przedniej stronie banknotu znajduje się wizerunek prezydenta Kārlisa Ulmanisa – przywódcy państwa łotewskiego w 1918 r., wielokrotnego premiera Łotwy i prezydenta kraju w latach 1936–1940.

Jakub Kunert – kierownik centralnego Archiwum Narodowego Banku Czech – przypomniał kluczowe wydarzenia i postacie zasłużone dla rozwoju banku centralnego w referacie pt. *Od oddziałów Banku Austro-Węgierskiego do Biura Bankowego Ministerstwa Finansów. Relacje między Czechosłowacją a Austro-Węgierskim Bankiem 1918-1919.*

Okres między 28 października 1918 r. a 11 marca 1919 r. to czas formowania stosunków gospodarczych i walutowych w niepodległym państwie

March 1919 I.

- January 27th 1919 – prohibition of paying out the giro and T-bills in cash
- February 25th 1919 – Act No. 84/1919 Coll.
- Preliminary protests of A-HB x protests of CSR
 - February 26th 1919 – A-HB Gruber von Menninger
 - February 26th 1919 – CSR Rašín
 - February 28th 1919 – A-HB Gruber von Menninger
- March 3rd 1919 – stamping of Austro-Hungarian banknotes
- March 5th 1919 Administrative Committee and March 6th 1919 General Board
 - Protest x CSR and x German-Austria
 - Debate – mutual accusations
- March 8th 1919 end of stamping in the Czech Lands

Alois Rašín

Z prezentacji Jakuba Kunerta

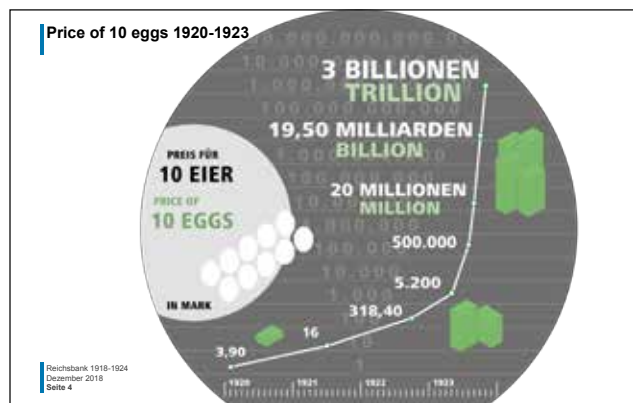
Alois Rašín (1867–1923) – czechosłowacki ekonomista i polityk. Był członkiem Narodowego Komitetu Czechosłowackiego, który 28 października 1918 r. proklamował powstanie niepodległej Czechosłowacji. W latach 1918–1919 był pierwszym Ministrem Finansów Republiki Czechosłowackiej. Współorganizował system polityki pieniężnej nowego państwa i przygotowywał plany gospodarczej i monetarnej niezależności powstającej republiki. Po trzech miesiącach przygotowań nadzorował operację stemplowania banknotów austro-węgierskich, którą przeprowadzono na początku marca 1919 r. w ciągu zaledwie kilku dni.

czechosłowackim. Od początku ścierały się na tym obszarze dwie przeciwne tendencje. Z jednej strony Bank Austro-Węgier starał się utrzymać swój dotychczasowy przywilej emisyjny i funkcje banku centralnego dla państw powstałych po rozpadzie monarchii Habsburgów, z drugiej strony polityczni liderzy nowo utworzonego państwa systematycznie przygotowywali się do przejęcia i tej dziedziny administracji. Stemplowanie banknotów austro-węgierskich (a następnie wycofanie ich z obiegu) oraz utworzenie Biura Bankowego Ministerstwa Finansów oznaczały definitywny koniec unii monetarnej, która trwała od rozpadu Austro-Węgier. Celem władz Republiki Czechosłowackiej była separacja walut i wyodrębnienie własnej jednostki pieniężnej – korony czechosłowackiej.

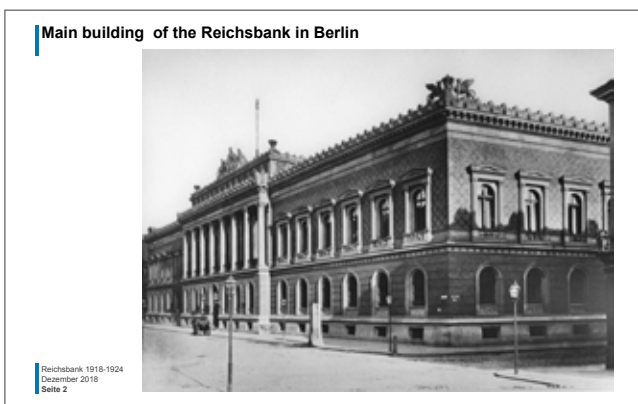

Ulrich Rosseaux, dyrektor Muzeum Pieniądza w Bundesbanku, przedstawił referat pt. *Droga do niepodległości i działalność Reichsbanku w latach 1918–1924*, zwracając uwagę na powojenną hiperinflację marki.

Na fotografii z prezentacji (poniżej) widzimy gmach siedziby Reichsbanku w Berlinie. Za zarządzanie bankiem centralnym Rzeszy i nadzór nad jego działalnością formalnie odpowiadała Rada Dyrektorów, której przewodził kanclerz Rzeszy. Reichsbank działający

Z prezentacji Ulricha Rosseaux

Z prezentacji Ulricha Rosseaux

w Republice Weimarskiej, tak jak w czasach Cesarstwa Niemieckiego, nie miał statusu niezależnego banku centralnego i pozostawał pod kontrolą rządu Rzeszy. Po zakończeniu I wojny światowej bank centralny Republiki Weimarskiej finansował wydatki państwa podobnie jak w okresie Cesarstwa przed wybuchem wojny.

Po I wojnie światowej budżet Rzeszy obciążały koszty utrzymania porządku publicznego, demobilizacja, konieczność przestawienia gospodarki na produkcję cywilną oraz wypłaty dla weteranów wojennych i rodzin poległych. Dochody rządowe nie były w stanie pokryć

rosnących wydatków. Niepewna sytuacja polityczna nowej republiki, wewnętrzne problemy gospodarcze i obciążenie reparaacjami wojennymi utrzymywały deficytowy poziom finansów Rzeszy. Deficyt ten finansowano głównie za pomocą emisji pieniądza bez pokrycia. W rezultacie tych działań rosła inflacja. Gwałtowny spadek wartości marki odzwierciedlały rosnące w oszałamiającym tempie ceny podstawowych produktów spożywczych. Przykładowo, na początku 1920 r. dziesięć jaj kosztowało średnio 3,90 marek, ponad rok później ich cena wzrosła do 16 marek, a jesienią 1922 r. kosztowały już prawie 319 marek (wzrost ponadosiemdziesięciokrotny). W szczytowym okresie hiperinflacji, pod koniec 1923 r., za dziesięć jaj trzeba było już zapłacić niebotyczną cenę około 3 trylionów marek.

Na zakończenie konferencji wystąpił prof. **Jan Żaryn** – przewodniczący Rady Programowej Centrum Pieniądza NBP. W swoim wykładzie przywołał sylwetki pionierów pracy organicznej oraz wizjonerów realizujących idee patriotyzmu gospodarczego na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX w. Zwrócił uwagę, że ruch pracy organicznej objął wszystkie zaborcy i różne dziedziny aktywności, stając się domeną wybitnych, choć często zapomnianych społeczników. Celem ich działalności

Dezydery Chłapowski (1788–1879)
Biblioteka Narodowa (polona.pl)

była obrona interesu narodowego i praca na rzecz rozwoju polskiej gospodarki, kultury, oświaty i sztuki. Oto kilka postaci przypomnianych w prezentacji:

Dezydery Chłapowski (1788–1879) – generał, działacz gospodarczy, kulturalny i społeczny, uczestnik wojen napoleońskich i powstania listopadowego. Po udziale w kampanii napoleońskiej, w 1815 r. powrócił do rodzinnej Turwi (ówczesny zabór pruski) i zajął się reformą rodzinnego majątku. Fachową wiedzę agronomiczną zdobył w Anglii. Zyskał tam doświadczenie w stosowaniu najnowszych technologii w pracy rolniczej. Był jednym z prekursorów nowoczesnych metod gospodarowania w Wielkopolsce. Wspierał polskie inicjatywy społeczne, m.in. działalność Bazaru Poznańskiego i Towarzystwa Pomocy Naukowej, które promowały rozwój cywilizacyjny w dziedzinie gospodarki i nauki. Chłapowski inicjował zakładanie pierwszych gazetek skierowanych do chłopów, rozwijał wśród nich świadomość narodową i wspierał rozwój wsi.

Franciszek Stefczyk (1861–1924)
Biblioteka Narodowa (polona.pl)

Franciszek Stefczyk (1861–1924) – działacz społeczny, nauczyciel i ekonomista, inicjator spółdzielczych kas oszczędnościowo-pożyczkowych, zwanych później kasami Stefczyka. W 1889 r. w Czernichowie k. Krakowa (zabór austriacki) założył pierwszą na ziemiach polskich wiejską spółdzielnię oszczędnościowo-pożyczkową, wzorowaną na systemie kas spółdzielczych tworzonych przez Friedricha Raiffeisena. Jej celem było kształcenie nawyków współpracy, samopomocy, oszczędzania i solidaryzmu społecznego. Kasa udzielała tanich kredytów, uniezależniając galicyjskich chłopów od lichwy. Jej działalność w Czernichowie zaowocowała rozwojem ruchu spółdzielczego również w innych dziedzinach na obszarze całej Galicji. W czasie 20 lat działalności powstało 1400 kas zrzeszających 145 tys. osób.

■ Anna Brzyska

„Słoneczniki 2018” dla Centrum Pieniądza NBP

Centrum Pieniądza NBP jest placówką edukacyjną, w której dbałość o wysoką jakość programowej oferty idzie w parze z troską o jej jak najszerszą dostępność. Niezmiernie cieszy zatem, że jest to zauważane i doceniane.

W ubiegłym roku nasz wakacyjny program „Rodzinne soboty w Centrum Pieniądza” został wyróżniony w kategorii Logika w konkursie „Słoneczniki 2018” na najbardziej rozwojową inicjatywę dla dzieci w wieku 0–14 lat. Konkurs, organizowany przez Portal CzasDzieci.pl, odbył się w Warszawie już po raz siódmy. Oferta edukacyjno-kulturalna dla dzieci w stolicy jest bogata, tym bardziej warte odnotowania, że zostaliśmy dostrzeżeni przez rodziców, którzy mają decydujący głos w konkursie. To rodzice bowiem zgłaszają, komentują, a następnie głosują na – ich zadaniem – najlepsze, skierowane do najmłodszych, propozycje instytucji kultury. Pod uwagę brana jest atrakcyjność inicjatywy, dostosowanie jej do potrzeb rozwojowych dziecka oraz ogólne podejście prowadzących do młodych odbiorców. Wyróżnienie „Słoneczniki 2018” dodaje nam skrzydeł!

Kolejna inicjatywa edukacyjna Centrum Pieniądza NBP w 2018 r. była skierowana do osób niewidomych i niesłyszących, czyli odbiorców mających trudności w dostępie do kultury i jej zasobów. Wiązało się to z udziałem w 6. Warszawskim Festiwalu Kultury bez Barier, który trwał od 28 września do 7 października. Ideą Festiwalu jest zniesienie przeszkód uniemożliwiających osobom niepełnosprawnym, przede wszystkim sensorycznie, dostęp do wydarzeń, miejsc i tekstów kultury. Hasło ubiegłorocznej edycji Festiwalu to tylko jedno, niepozostawiające wątpliwości słowo: Możesz!

Dla nas – organizatorów festiwalowych wydarzeń w Centrum Pieniądza NBP

– zabrzmiało jako dodatkowa motywacja. Przygotowaliśmy zwiedzanie ekspozycji z audiodeskrypcją oraz oprowadzanie z tłumaczeniem na Polski Język Migowy, zapraszając do udziału w tych wydarzeniach zarówno osoby pełnosprawne, jak i niepełnosprawne. Naszym zamiarem było stworzenie propozycji, która nie wyklucza żadnego z widzów.

Nawiązana w czasie Festiwalu współpraca z jego głównym organizatorem – Fundacją Kultury bez Barier – zaowocowała udziałem Centrum Pieniądza NBP w projekcie „Czytanie

obrazów”, który umożliwi wszystkim, a osobom z niepełnosprawnością sensoryczną w sposób szczególny, poznawanie zasobów z kolekcji polskich instytucji kultury. Na portalu internetowym www.czytanieobrazow.pl można znaleźć nagrania z audiodeskrypcją i filmy z tłumaczeniem na Polski Język Migowy, przybliżające instytucje kultury, dzieła sztuki i artefakty. Za pośrednictwem portalu treści edukacyjne zawarte w ekspozycji Centrum Pieniądza NBP są popularyzowane wśród szerokiego grona osób z niepełnosprawnościami.

■ Katarzyna M. Rokosz

Nasze wyróżnienie w konkursie „Słoneczniki 2018”
Zbiory NBP

Udział Centrum Pieniądza NBP w Festiwalu
Kultury Bez Barier. Zbiory NBP

Odkrywamy multimedia, otwieramy gabloty

**Chińskie płacidła i monety
w zbiorach Centrum Pieniądza NBP**

str. 12-16

**Odkrywamy tajemnice
konserwacji numizmatów**

str. 20-22

**Od muszli do banknotów z...
jedwabnej waty** str. 17-19

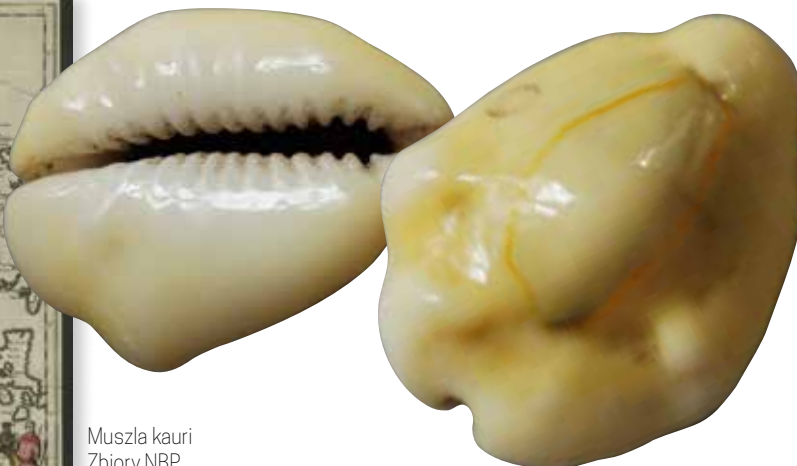

Noże, łopatkki, krążki... Chińskie płacidła i monety w zbiorach Centrum Pieniądza NBP

W zbiorach NBP znajduje się kolekcja kilkuset płacidła i monet chińskich, dzięki której można prześledzić bogatą historię środków płatniczych w tym ciekawym regionie świata. Zapraszamy do sali „Antyk–średniowiecze–nowoczesność”.

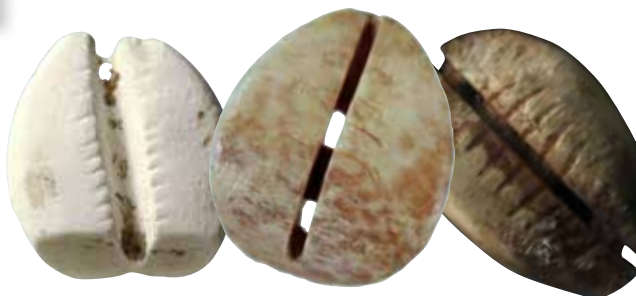

Mapa Azji z 1637 r.
Biblioteka Narodowa

Muszla kauri
Zbiory NBP

Muszle kauri to muszle ślimaków morskich zwanych porcelankami. Stosowano je jako środek wymiany w wielu społeczeństwach Azji i Afryki, także na terenie dzisiejszych Chin. Mają wiele cech wspólnych z pieniędzmi kruszcowymi: ograniczone występowanie, trwałość, jednorodność i podzielność, rozumianą jako możliwość łączenia w większe lub mniejsze zbiory; były też niemożliwe do podrobienia (choć istniały ich naśladownictwa). W I tysiącleciu p.n.e. w Chinach muszle kauri traciły już na znaczeniu, ale nadal służyły do wyrażania i porównywania wartości.

Imitacje muszli kauri datowane na okres pomiędzy X a VI w. p.n.e.
Zbiory NBP

Muszle kauri były bardzo popularne i powszechnie uznawane jako środek płatniczy. Zdarzało się, że imitowano je, wykonując na ich podobieństwo płacidlą z innych materiałów. W zbiorach NBP znajdują się zarówno muszle kauri, jak i ich imitacje z kości, kamienia i masy perłowej.

Dynastia Zhou (1122–256 p.n.e.)

Od XII do III w. p.n.e. na obszarze dzisiejszych Chin nominalną władzę sprawowali władcy z dynastii Zhou. W tym czasie rozwijał się system lenny i rosła samodzielność licznych królestw, księstw czy podlegających im miast-państw. Źródłem bogactwa było przede wszystkim posiadanie ziemi, dary od króla, produkcja rzemieślnicza oraz wymiana подарunków między członkami arystokracji. Oznakami bogactwa były m.in. prestiżowe przedmioty: muszle kauri, artefakty wykonane z brązu, zaprzęgi, sztandary, broń i zbroje, przedmioty rytualne (szczególnie brązowe misy) czy wykonane z jadeitu. System poboru podatków i handel nie były w tym czasie na tyle rozwinięte, aby musiały istnieć jednolite, powszechnie akceptowane środki wymiany.

Epoka Walczących Królestw

W VI w. p.n.e. zmieniła się sytuacja polityczna. W miejsce licznych małych księstw i miast-państw powstało kilka potężniejszych, autokratycznych i skłóconych ze sobą jednostek; rozpoczęła się tak zwana Epoka Walczących Królestw (480–221 p.n.e.). Z licznych państw do III w. p.n.e. przetrwało siedem: Zhao, Wei, Han, Qi, Chu, Yan, Qin. W tej epoce wzmocniła się władza królewska i powstawały duże, ufortyfikowane miasta. Konieczność zbierania podatków i przekazywania zasobów wewnątrz większych królestw, a także pomiędzy nimi stworzyła zapotrzebowanie na zunifikowane środki płatnicze.

Około 600 r. p.n.e. w Chinach pojawiły się pieniądze przypominające przedmioty codziennego użytku. Pierwsze pieniądze w kształcie łopaty i noży emitowano w imieniu dynastii Zhou, jednak szybko zaczęły być naśladowane przez innych władców. W królestwach Qi i Yan powstały środki płatnicze w kształcie noży. Posługiwano się także monetami pierścieniowymi (z otworem, najczęściej również okrągłymi), między innymi w królestwie Wei.

Monety mówki z IV w. p.n.e.
Zbiory NBP

Najbardziej zróżnicowany system płatniczy istniał w królestwie Chu, gdzie wykorzystywano złoto oraz brązowe środki płatnicze: monety mówki oraz pieniądze w kształcie łopatek lub szpadli.

Najwcześniejsze środki płatnicze Chin miały różne kształty. Monety zwane „mówkami”, odlane z brązu, naśladowały kształtem wcześniejszy popularny środek płatniczy, czyli muszle kauri. Monety pierścieniowe bardziej przypominają monety, do których jesteśmy przyzwyczajeni dzisiaj, ale początkowo forma ta nie była dominująca.

Specyficzny kształt – miniaturowych noży, łopat czy motyk – jest różnie wyjaśniany. Być

Monety pierścienne dynastii Zhou, IV w. p.n.e.
Zbiory NBP

Monety noże (brzytwy) datowane na IV w. p.n.e.
Zbiory NBP

może to nawiązanie do tego, że wcześniej jako środek wymiany (barteru) służyły prawdziwe narzędzia (na przykład kamienne lub brązowe siekiery), co potwierdzają źródła archeologiczne z tego i innych regionów świata. Może też świadczyć o tym, że wartość narzędzi rosła, ponieważ produkcja rolna stawała się coraz istotniejszym źródłem dochodu. Rozwój

Monety łopatkę (szpadle, motyki) z IV i III w. p.n.e. Zbiory NBP

Monety mrówki wyjęte z formy, IV w. p.n.e. Zbiory NBP

środków płatniczych z brązu zbiegł się też w czasie z opanowaniem na szeroką skalę techniki wytwarzania broni i narzędzi z żelaza, co pozwoliło przeznaczyć duże ilości brązu na inne cele.

Z reguły państwa wykorzystywały kilka typów środków płatniczych. Część z nich była akceptowana tylko lokalnie (noże królestwa Qi, monety pierścieniowe królestwa Qin). Inne mogły służyć jako uniwersalny środek wymiany pomiędzy królestwami (np. środki płatnicze ze złota i brązowe „szpadle” królestwa Chu).

Wprowadzenie oficjalnych środków płatniczych wykonywanych z brązu nie oznaczało całkowitego wyeliminowania innych metod obliczania należności lub dokonywania płatności. W królestwie Qin oprócz monet *ban liang* (najważniejszy środek wymiany handlowej) wykorzystywano także złoto (po podbiciu księstwa Chu, w którym znajdowały się złoża złota), tkaniny konopne (przede wszystkim do regulowania należności wobec państwa) czy zboże (w tej formie państwo płaciło wynagrodzenie urzędnikom, żołnierzom i robotnikom).

Chińskie środki płatnicze, zarówno w postaci miniaturowych przedmiotów, jak i monet, odlewano w specjalnych formach (inaczej niż w Europie, gdzie monety bito, wykorzystując wcześniej przygotowane krążki). Do ich produkcji stosowano brąz, czyli metal cenny i cenny, symbol bogactwa oraz prestiżu. Specyficzna metoda mennicza Chin pozwalała na stworzenie kilku lub kilkunastu monet razem, w jednej formie odlewniczej. Po wyjęciu z formy monety należało oddzielić. W zbiorach NBP znajdują się monety jeszcze nierozdzielone – osiem monet mrówek oraz matryca służąca do sporządzania form odlewniczych.

Matryca do sporządzania form, VI w. n.e. Zbiory NBP

Awers i rewers monety kieszowej z XII w. n.e.
Zbiory NBP

Dynastia Qin 221–207 p.n.e.

Epokę Walczących Królestw zakończyło w 221 r. p.n.e. podbicie ostatniego z królestw przez władcę z dynastii Qin. W III w. p.n.e. w królestwie Qin zaczęto odlewać monety *ban liang*, okrągłe z kwadratowym otworem. Znajduje się na nich dwuznakowa inskrypcja oznaczająca wagę monety – właśnie *ban liang*, czyli dosłownie pół taela (jednostka wagi).

Cesarze Qin zapoczątkowali długi okres istnienia najbardziej charakterystycznych środków płatniczych w historii Chin – okrągłych monet z czworokątnym otworem. Monety te są zwane w świecie zachodnim monetami kieszowymi. Termin ten został zapożyczony z Indii, gdzie *karsha* oznacza monetę z brązu.

Charakterystyczny kształt chińskich monet wprowadzony w okresie dynastii Qin miał

Monety kieszowe z przełomu XVII i XVIII w.
Zbiory NBP

znaczenie symboliczne. W starożytnych Chinach wierzono, że ziemia jest kwadratowa, a niebiosy – okrągłe. Moneta wybijana przez cesarza łączyła oba te kształty i sfery, tak jak cesarz pośredniczył w komunikowaniu się bogów z mieszkańcami ziemi.

Otwór w monecie miał również znaczenie praktyczne. Monety z kwadratowym otworem łatwiej było wykończyć po wyjęciu z formy odlewniczej: nakładano je na pręt o kwadratowym przekroju i szlifowano, oddzielając pozostałości metalu, a kwadratowy kształt otworu zapobiegał przemieszczaniu się monet podczas obróbki. Ponadto, zwłaszcza w późniejszym okresie, monety nawlekano na sznurek, tworząc zbiory o większej wartości.

Dynastia Han 206 r. p.n.e. – 220 r. n.e.

Imperium wojowniczej dynastii Qin przetrwało tylko do 207 r. p.n.e. Zadaniem kolejnej dynastii – Han – była przede wszystkim odbudowa

Monety *wu zhu* z II i I w. p.n.e.
Zbiory NBP

i zjednoczenie zniszczonego wojnami państwa. Zreformowano system pieniężny, wprowadzając nową monetę – *wu zhu*. Zachowała ona charakterystyczny okrągły kształt z kwadratowym otworem, ale miała podniesione brzegi zewnątrz i wewnątrz. Ponadto obniżono wagę monet, którą wskazują dwa znaki na awersie – *wu zhu*, czyli dosłownie „pięć ziaren”. Monety *wu zhu* na ponad 700 lat stały się głównym środkiem płatniczym w całym Chinach.

Dynastia Tang 618–907 n.e.

Wzory monet zmieniły się w VII w. n.e., kiedy po okresie kolejnego rozpadu na mniejsze

Moneta kieszowa z XIX w.
Zbiory NBP

jednostki Chiny zostały zjednoczone przez cesarza z dynastii Tang. Kształt monet został taki sam, ale wprowadzono nową inskrypcję – miała teraz cztery znaki zamiast dwóch, odczytywane z góry do dołu i z prawej do lewej *kai yuan tong bao*, co można przetłumaczyć jako „nowy początek, krążący skarb”. W tym czasie do wykonywania napisów wykorzystywano coraz bardziej złożone i wyrafinowane style kaligraficzne. Niektóre napisy projektowane były przez cesarzy.

Jednak nawet w tym okresie, prawie tysiąc lat od wprowadzenia monet, nie były one jedynym środkiem płatniczym. Ceny ryżu i wartość umów kredytowych wyrażano w belach jedwabiu. W VIII w. nakazano, aby do regulowania wszystkich dużych transakcji zakupu, np. dworów czy koni, wykorzystywano jedwab lub inny materiał. Również podatki można było opłacać nie tylko monetami, ale także miarami ziarna lub belami materiału. Jedną z przyczyn był

brak dostatecznej liczby monet. W następnych wiekach niedobór brązowych monet doprowadził do pojawienia się pierwszych na świecie banknotów.

Monety kieszowe na przestrzeni wieków zmieniły wagę i inskrypcje, jednak zachowywały charakterystyczny kształt i zanikły dopiero w XIX w., kiedy Chiny otworzyły się na wpływy innych państw, co wywołało duże zmiany, także w sferze środków płatniczych i waluty. Dzisiaj walutą Chin jest renminbi, nieoficjalnie zwane yuanem. Co ciekawe „yuan” po chińsku oznacza po prostu pieniądź. Chiński znak służący do zapisywania słowa „pieniądz” 圓 prawdopodobnie naśladował kształtem muszlę kauri, czyli jeden z najstarszych środków płatniczych wykorzystywanych na terenie Chin.

Monety w Chinach były wykorzystywane nie tylko jako środki płatnicze. Uważano, że niektóre z nich mogą przynosić szczęście. Dlatego monety lub naśladujące je przedmioty były częstym darem z okazji Nowego Roku, małżeństwa czy narodzin dziecka. Z monet wykonywano też symboliczne sztylety. Miały one odstraszać złe duchy i choroby.

■ Marta Dulnicz

Najważniejsze źródła:

Catherine Eagleton, Jonathan Williams, *Money: A History*.

Richard von Glahn, *The Economic History of China. From Antiquity to the Nineteenth Century*.

Niv Horesh, *Chinese Money in Global Context. Historic Junctures Between 600 BCE and 2012*.

Monety *tong bao* z VIII w. n.e.
Zbiory NBP

Od muszli do banknotów z ... jedwabnej waty

Historia chińskiego pieniądza papierowego

Na początku, gdy ludzie nie znali pieniądza, funkcjonował barter, czyli wymiana towaru za towar. Wtedy środek wymiany, coś co ułatwiało transakcje, miał wartość samą w sobie. Mogła to być krowa albo sól, mógł to być len, a w Chinach – jedwab. Nie był to najwygodniejszy sposób prowadzenia handlu. Człowiek stawał bowiem często przed problemem, który współcześnie można by streścić w pytaniu: „Jak wydać resztę z krowy?”. Tego rodzaju

problemy doprowadziły do wynalezienia bardziej poręcznego środka wymiany.

W XVI w. p.n.e. pojawiły się przedmioty, które wprawdzie nie miały żadnej wartości, ale służyły usprawnieniu wymiany. Owymi przedmiotami były kawałki metali, a w chińskiej gospodarce także muszle kauri. O muszlach kauri wspominają autorzy „Yh-King”, najstarszej zachowanej chińskiej książki z XII w. p.n.e.,

a powszechność ich stosowania jest poparta językowymi dowodami – chińskie znaki dla wielu słów odnoszących się do pieniędzy, np.: „cena” (价 价), „bogactwo” (财 财), „kupowanie” (买 买), „sprzedawanie” (卖 卖), „złodziej” (贼 贼), zawierają w ich tradycyjnej formie chiński ideogram „muszla” (贝 贝).

Muszle pełniły funkcję pierwszych chińskich pieniędzy. Z czasem pojawiały się repliki muszli, wykonane z brązu i z kości. Między rokiem 400 a 200 p.n.e. zaczęto bić w Chinach „monety” z miedzi, kształtem przypominające narzędzia rolnicze: łopaty, motyki, co tylko potwierdza ważne miejsce rolnictwa w życiu ówczesnych Chińczyków. Z czasem zaczęto wytwarzać pieniądze w kształcie noży. Taki pieniądz miał 7 cali (17,78 cm), a na ostrzu wyryta była jego wartość. Wreszcie noże zastąpiono monetami, przypominającymi znane nam współcześnie. Około roku 200 p.n.e. pojawiła się pierwsza na świecie okrągła moneta z otworem w środku. Chińczycy tak naprawdę zastąpili jednak z papierowych banknotów.

Mogłoby się wydawać, że skoro Chińczycy wynaleźli banknoty, to odtąd używali ich już zawsze. Tak jednak nie było. Po okresie fascynacji tym wynalazkiem – jego lekkością, łatwością przenoszenia – na przemian następowały czasy utraty zaufania do papieru i powroty papierowych pieniędzy do łask. Spadek zaufania do papierowych pieniędzy był najczęściej powodowany nadużyciami władzy związanymi z prawem do emitowania banknotów, co często powodowało utratę wartości papierowego pieniądza.

Chiński banknot z 1375 r. (sala „Antyk–średniowiecze–nowożytność”)
Zbiory NBP

Niezadowolone Chińczyków z posiadania bezwartościowych „papierów” przeradzało się czasem w niepokoję społeczne, a nawet kończyło rebeliami. Władza tłumiała bunt i zakazywała obiegu papierowych pieniędzy. Gospodarka przestawiała się wówczas na bilon, na monety. Lepsze czasy dla papieru nadchodziły, gdy brakowało kruszców. Brak monet miedzianych spowodował na niektórych obszarach konieczność użycia jako waluty wyrobów z cyny i żelaza. Z kolei na początku VIII w. za zakup sługi, konia i ziemi Chińczycy płacili sukniem albo jedwabiem, a nie metalowymi przedmiotami.

Skąd się wziął w Chinach papier? Po raz pierwszy otrzymano go jako pozostałość po myciu jedwabnej waty. Czynność tę wykonywano na matach. Polegała ona na zwilżaniu i ubijaniu jedwabnej waty kijami. Po jej zdjęciu na matach osadzał się cienki nalot, na którym po wyschnięciu można było pisać. Ponieważ jedwab był bardzo drogi, Chińczycy zastąpili go włóknami roślinnymi, np. łykiem morwy i szmatami lnianymi.

Wynalazek papieru przypisuje się Tsai Lunowi, kanceliście przebywającemu na dworze cesarza około 107 r. n.e. Wpadł on na pomysł, by masę papierową stworzyć z tkanin, które miażdżono, a następnie z tej miazgi tłoczono cienkie arkusze. Później do tkanin dodawano włókna roślinne oraz inne surowce (np. stare sieci rybackie).

Dzięki zastąpieniu jedwabiu tańszymi materiałami papier nie tylko zaczął być dostępny dla wszystkich, ale również poprawiła się jego jakość. Te ulepszenia spowodowały, że po pewnym czasie pieniądze papierowe... po prostu trzeba było wymyślić.

Nowy materiał rozpowszechnił się bardzo szybko dzięki poparciu cesarza, a także w wyniku rosnącej popularności kaligrafii. Wraz z rozwojem sztuki pięknego pisania doskonalono również produkcję papieru. Ważne dla chińskiej kaligrafii było wynalezienie, około

250 r. n.e., nowego typu pędzla – odtąd używano bambusowego kijka i włosia z sierści wielbłądziej, znacznie usprawniającego pisanie. Zapotrzebowanie na materiały piśmiennicze ciągle rosło. Nie dziwi zatem, że wykształcony Chińczyk, mając „wygodne” pędzle, atrament oraz coraz trwalszy i łatwiejszy w produkcji papier, wynalazł papierowy pieniądz, który był lżejszy od monet i ułatwiał prowadzenie handlu kupcom podróżującym na duże odległości.

W czasach dynastii Tang, w latach 608–907 n.e., papierowe pieniądze zwano latającymi, *feiqian*. Certyfikaty kupieckie, drukowane na złotym papierze, przy użyciu czarnego tuszu i czerwonych pieczęci urzędowych, były gwarancją autentyczności banknotów.

Kupcy, oficerowie armii oraz przedstawiciele rządu mogli zdeponować monety w skarbcu w jednym mieście, z reguły w stolicy danej prowincji, i otrzymać w zamian zaświadczenie, dające prawo do otrzymania określonej sumy pieniędzy w stolicy innej prowincji. Nie trzeba było przewozić dużej ilości ciężkich monet do odległych miejsc, bo monety same tam „leciały” (stąd nazwa „pieniądze latające”).

Papierowe pieniądze weszły do powszechnego obiegu w prowincji Szechuan za czasów cesarza Chen Tsunga (998–1022 n.e.). Rząd pozwolił na druk pieniędzy 16 znamienitym kupcom. Papiery w kolorze czarno-czerwonym obrazowały sceny wiejskiego życia Chińczyków. Niestety ten prywatny druk papierów doprowadził do utraty ich wartości i w 1023 r. nałożono na kupców zakaz. Monopol druku przejął władca. Tym samym papierowe pieniądze zyskały wiarygodność. Ich wartość nie zmieniała się jak w kalejdoskopie i Chińczycy mogli kupować za nie wszelkie towary.

Wszystkie starożytne chińskie dynastie stosowały bardzo podobny format banknotu. Były to banknoty duże, pionowe, w kolorze szarym, o rozmiarze 8x12 cali. U góry banknotu w linii poziomej wskazywano nazwę emitenta

Chiński banknot ze zbiorów Centrum Pieniądza NBP pomógł biegłym sądowym

Banknot ze zbiorów Centrum Pieniądza NBP posłużył biegłym sądowym do analizy fałszerstwa. Biegli badali 12 fałszyfikatów XIV-wiecznych chińskich banknotów.

Unikatowy chiński banknot ze zbiorów Centrum Pieniądza NBP posłużył biegłym sądowym z zakresu kryminalistycznych badań dokumentów do przeprowadzenia analizy porównawczej 12 fałszyfikatów banknotów chińskich.

Analizie porównawczej poddano:

- strukturę włókien masy papieru morwowego,
- szatę graficzną,
- pieczęci urzędnicze i cesarskie,
- ślady po sitach bambusowych, na których powstawał papier morwowy.

Banknot, z którego korzystali biegli sądowi, jest wykonany z papieru z drzewa morwowego. Został wyemitowany w 1375 r. przez cesarza Hong Wu, pierwszego władcę z dynastii Ming. Jest jednym z niewielu tego typu numizmatów, które znajdują się w zbiorach polskich placówek muzealnych. Został zakupiony w 2013 r. wraz z certyfikatem autentyczności.

■ MK

i rodzaj pieniądza, poniżej zaś, w bogato zdobionej ramce, podawano wartość banknotu i jej obrazkową reprezentację. Na dole banknotu

Certyfikat autentyczności banknotu chińskiego znajdującego się na ekspozycji Zbiory NBP

znajdował się tekst, w którym rząd informował, jak banknot ma być używany w handlu albo przy płaceniu podatków. Była też na nim zamieszczona bardzo ważna informacja: co grozi za podrabianie pieniędzy oraz jaką nagrodę może otrzymać ten, kto poinformuje o tym przestępstwie.

Polacy doczekali się pierwszego polskiego pieniądza papierowego w mało sprzyjających okolicznościach. Bilety skarbowe zostały wyemitowane podczas powstania kościuszkowskiego w 1794 r. Banknoty papierowe znalazły się w obiegu z inicjatywą Hugo Kołłątaja, który wraz z Ignacym Potockim powołał rząd nazwany Radą Najwyższą Narodową. Miały kurs przymusowy, a więc nie można ich było wymienić na kruszec, i gwarancję wykupu zgodnie z wartością nominalną, a za odmówienie ich przyjęcia przewidziano grzywnę. Brakowało tu jednak konsekwencji – podatki można było uiszczać biletami tylko do połowy kwoty należności, resztę zaś trzeba było płać w „brzęczącej monecie”.

Proceder podrabiania banknotów był bardzo powszechny i stanowił wielki problem dla administracji rządowej. Nic dziwnego, że kary za podrabianie pieniędzy były bardzo surowe. Najczęściej była to kara śmierci. Informował o tym tekst na banknotach. Ten sam los miał spotkać tych, którzy ukrywali sprawców. Na informatorów miała z kolei czekać nagroda w srebrze. Jednak za różnych dynastii cesarskich praktyka karania za fałszowanie pieniędzy była różna. Od kary śmierci, najczęściej ścięcia, poprzez banicję, karę grzywny aż do amnestii dla tych, którzy się przyznali.

W przeciwieństwie do dynastii Yuan, która prowadziła rozliczenia w pieniądzu papierowym, za czasów dynastii Ming i Ching gospodarka Chin opierała się już na monetach miedzianych i srebrnych (za czasów dynastii Ming, po 1374 r., banknoty nie były wymienne na monety). Papierowe pieniądze często poddawano dewastującym je denominacjom. Ich wartość gwałtownie spadała, szybko zastąpiono je więc srebrem. Około 1455 r. ślad po banknotach zagał. Znikły na kilkadziesiąt lat, by znów pojawić się w 1853 r. Aż do początków XX w. Chińczycy wprowadzili niewiele zmian w formacie banknotów.

Tajemnica produkcji papieru była strzeżona przez Chiny przez blisko 700 lat. Europa usłyszała o banknotach dopiero pod koniec XIII w., kiedy Marco Polo, wenecki pisarz i podróżnik, w „Opisaniu świata” wspominał, że Wielki

Chan „poleca [...] ściągając delikatny miąższ znajdujący się między korą a drewnem, ten nasycony klejem, rozgniatać i wałkować, aż powstaną arkusze podobne do papieru, ale całkiem czarne. I te arkusze kraje się rozmaricie na większe i mniejsze kawałki [...]. Kupcy [...] chętnie biorą te pieniądze, gdyż mogą nimi własne zakupy płacić we wszystkich ziemiach Wielkiego Chana. [...] Najmniejszy pieniądz wart jest połowę denara [...]. I wszystkie te pieniądze papierowe pieczętowane są pieczęcią Wielkiego Chana. [...] na każdym z nich kilku urzędników do tego wyznaczonych podpisuje swe nazwisko [...]”. Podróżnik był pod wielkim wrażeniem papierowych pieniędzy, jednak inni mieszkańcy Starego Kontynentu nie podzielali jego zachwyty.

Historia pieniądza papierowego jest niezwykle interesująca również dlatego, że bezspornie zmieniła handel – spoiwem tej działalności stał się bowiem przedmiot, który sam nie ma żadnej wartości. Na przełomie średniowiecza i renesansu Europa zezwoliła papierowi na odegranie roli w rozwoju kredytu. Na targach kupcy odkryli przydatność spisanych na papierze weksli – dużo lżejszych od monet kruszcowych, więc wygodnych w transporcie. Wraz z instrumentem kredytowym pojawili się wyspecjalizowani pośrednicy. W XV w. było już o krok od tego, aby pieniądz papierowy trafił do powszechnego obiegu i stał się pełnoprawnym środkiem płatniczym. Jednak do tego nie doszło. Na przełomie XV i XVI w. Europejczycy dokonali wielkich odkryć geograficznych, a na Stary Kontynent zaczął płynąć szeroki strumień złota i srebra z Nowego Świata, co umocniło panowanie pieniądza kruszcowego.

Chiny eksperymentowały z pieniądzem papierowym przez tysiące lat. Poznały w tym czasie wszystkie jego cechy – sprzyjające rozwojowi gospodarki, jak i te dla niej szkodliwe. Wydaje się, że współczesny świat odrabia tę lekcję co jakiś czas na nowo.

■ Magdalena Rakowska

Odkrywamy tajemnice konserwacji numizmatów

Badania autentyczności i konserwacja chińskich monet w zbiorach Centrum Pieniądza NBP

W 2012 r. kolekcja numizmatów Centrum Pieniądza NBP wzbogaciła się o blisko 500 płacideł i monet chińskich. Ten reprezentatywny zbiór odzwierciedla wszystkie okresy w historii mennictwa tego regionu, zawiera również egzemplarze przedmonetarne.

W 2018 r. ponad 400 eksponatów z kolekcji zostało poddanych analizie fizykochemicznej, mającej na celu zbadanie autentyczności. Aby zahamować szkodliwe procesy degradacji eksponatów, wykonano również czynności konserwatorskie.

Prace (zlecone podmiotowi zewnętrznemu) podzielono na trzy części: wykonanie badań, sporządzenie ekspertyzy i przeprowadzenie konserwacji eksponatów. Ekspertyza – poparta wynikami badań laboratoryjnych – miała posłużyć ustaleniu datowania i w sposób wiarygodny uzupełnić opis techniki wykonania numizmatów nabytych przez Centrum Pieniądza NBP.

W projekcie wykorzystano metodę stosowaną współcześnie w konserwacji zabytków – fluorescencję rentgenowską (XRF) z użyciem spektrometru rentgenowskiego. Analiza miała

Moneta rybka, płacidło z chińskich terenów nadmorskich, VI w. p.n.e.
(stan przed konserwacją i po niej)

Moneta ban liang, III w. p.n.e.
(stan przed konserwacją i po niej)

Dekret cesarza Dao Guang
(stan przed konserwacją i po niej)

Krótką charakterystykę składu pierwiastkowego monet chińskich z różnych okresów otrzymana w wyniku badań:

Monety z przełomu IV/III w. p.n.e. charakteryzują się średnią zawartością miedzi na poziomie 75%, ołowiu – 10% i cynku – 3%. W niektórych monetach zawartość miedzi jest niższa, a ołowiu lub cyny – wyższa. Monety z VI w. p.n.e. charakteryzują się średnią zawartością miedzi na poziomie 78%, ołowiu – 10% i cynku – 4% oraz ogólnie zaniżoną zawartością ołowiu przy zawyżonej zawartości cynku.

Monety z wieków: VIII, VIII/IX, X, XI, XII i XIII/XIV w większości cechują się średnią zawartością miedzi na poziomie 67%, ołowiu – 21%, cyny – 11% i żelaza poniżej 1%.

Współczesne kopie z wieków: XVIII, XVIII/XIX i XIX charakteryzują się podwyższoną zawartością cynku. Niektóre wykazują wyższą zawartość ołowiu lub miedzi kosztem mniejszej zawartości cynku.

Moneta brzytwa, ok. 340 r. p.n.e.
(stan przed konserwacją i po niej)

na celu zbadanie składu pierwiastkowego tych monet. Weryfikacja datowania monet odbyła się przez porównanie składu metalu z referencyjnymi wynikami badań zagranicznej placówki

muzealnej, posiadającej podobne zabytki w swojej kolekcji. Niezbędne było uwzględnienie technologii produkcji monet zarówno w odniesieniu do historycznego obszaru geograficznego, jak

i czasu powstania badanych numizmatów. Przyjęto, że oznaczanymi ilościowo pierwiastkami będą: miedź, cynk, żelazo, cyna, nikiel, ołów, aluminium i antymon, wyrażone jako procent

wagowy przy normalizacji do 100% dla każdego z wybranych pierwiastków. W analizie zawartości pierwiastków utrudnieniem było to, że ołów z miedzią nie tworzy rozтворów stałych, co powoduje niejednorodny rozkład zawartości ołowiu i duże błędy w analizie ilościowej.

Przeprowadzone badania autentyczności wykazały, że spośród 426 badanych obiektów tylko siedem nie spełnia tego kryterium (sześć monet to współczesne kopie, a czasu powstania jednej nie można jednoznacznie określić z powodu braku dostępnych opracowań z tego zakresu).

Konserwacja monet chińskich

Konserwacja monet oprócz przywrócenia im walorów estetycznych i ekspozycyjnych miała na celu uczynienie reliefu poprzez usunięcie zanieczyszczeń i nawarstwień korozji oraz zabezpieczenie numizmatów przed szybko postępującą degradacją spowodowaną procesami fizykochemicznymi. Pozostałe udokumentowane zniszczenia monet były związane z mechanicznymi uszkodzeniami wskutek użytkowania (pęknięcia i zarysowania), a inne ubytki można było zaklasyfikować jako wady fabryczne powstałe w trakcie odlewania (otwory i pęcherze).

Prace konserwatorskie uwzględniały takie czynności, jak: kąpiele, mechaniczne i chemiczne usuwanie zanieczyszczeń powierzchniowych, stabilizacja metali, sklekanie spękań oraz zabezpieczenie monet przed warunkami zewnętrznymi. Przyjęto zasadę usuwania wyłącznie wtórnych warstw i nalotów przyspieszających degradację metali. Na powierzchni większości monet pozostawiono warstwę patyny, po stwierdzeniu jej niereaktywności, a co za tym idzie braku szkodliwego działania na eksponaty. Również pozostałe płacidy, jak muszle kauri i dekret w formie zwoju (wykonany z tkaniny, papieru i drewna), poddano odpowiednim zabiegom konserwatorskim. Przebieg prac i stan obiektów zarówno

Kamienne kauri, X-VI w. p.n.e
(stan przed konserwacją i po niej)

przed konserwacją, jak i po zostały udokumentowane pisemnie i fotograficznie. Aby należycie chronić obiekty przed zniszczeniami fizycznymi i chemicznymi, każdy eksponat umieszczono w specjalistycznym, spełniającym warunki konserwatorskie opakowaniu, które powinno:

- być wyprodukowane z bezpiecznych chemicznie materiałów o odpowiednim pH (nie dopuszczalna jest zawartość PVC),
- chronić eksponat przed zabrudzeniem i zarysowaniem,
- amortyzować eksponat w trakcie jego przemieszczania,
- zabezpieczać eksponat przed wilgocią i substancjami szkodliwymi z powietrza.

Materiałem wyjściowym do badania było opublikowane w 2005 r. opracowanie, w którym zawarto pełne wyniki badań nad kolekcją chińskich monet w British Museum. Współautorem opracowania jest Joe Cribb – emerytowany wieloletni kustosz gabinetu numizmatycznego brytyjskiego muzeum. Jesienią 2018 r., zwiędając stałą ekspozycję Centrum Pieniądza NBP, wyraził ogromne zainteresowanie naszą chińską kolekcją.

Materiał badawczy powstały podczas prac konserwatorskich może posłużyć do przygotowania publikacji naukowej o zasięgu światowym, zwłaszcza że w Europie i Stanach Zjednoczonych nadal brakuje ogólnodostępnej literatury z tej wąskiej dziedziny, a w polskim muzealnictwie nie ma systematycznie gromadzonego, przekrojowego zbioru tego typu.

■ Anna Sembiring

Ekspozycje

Kufel i kubek zdobione monetami

Nowe ekspozycje w Centrum Pieniądza NBP **str. 24-25**

Kufel i kubek zdobione monetami

Zbiory Centrum Pieniądza NBP wzbogaciły się o dwa rzadkie eksponaty.

Na ekspozycji stałej Centrum Pieniądza NBP w sali „Antyk–średnio-wieczne–nowożytność” prezentowane są dwa kielichy wypożyczone czasowo z Muzeum Narodowego w Warszawie.

Nasz Zespół Zarządzania Zbiorami od dłuższego czasu poszukiwał eksponatów, którymi mógłby zastąpić te przedmioty. Należy nadmienić, że tego typu artefakty pojawiają się na rynku kolekcjonerskim niezmiernie rzadko. Okazja pojawiła się w grudniu 2018 r. Antykwariat Numizmatyczny Michała Niemczyka zorganizował (15–17 XII) aukcję monet, banknotów, medali polskich i obcych oraz eksponatów związanych z numizmatyką.

Na aukcji zostały wystawione m.in. XVIII-wieczny dekoracyjny kufel oraz zdobiony monetami XIX-wieczny kubek. Udział Centrum Pieniądza NBP w licytacji zakończył się sukcesem i oba eksponaty wzbogacają nasze zbiory.

Kufel jest ozdobiony pięcioma kopiami medali zaślubinowych polskich królów z dynastii Wazów: Władysława IV (2 szt. – opisane w „Gabiniecie medalów polskich” E. hr. Raczyńskiego pod pozycją 121) i Jana Kazimierza (3 szt. – Raczyński poz. 131) z Marią Ludwiką Gonzagą. Medale zostały odlane i cyzelowane, a następnie wprawione tak, aby były widoczne zarówno portrety obu władców, jak i dwukrotnej królowej Marii Ludwiki Gonzagi (najpierw była żoną Władysława IV, a po śmierci króla poślubiła jego brata Jana Kazimierza). Dodatkowo w korpusie kufła powyżej i poniżej medali znajduje się dwadzieścia oryginalnych monet polskich:

- 6 trojaków Zygmunta I Starego z mennicy gdańskiej z lat: 1536 (2 szt.), 1537 (2 szt.) i 1540 (2 szt.),
- 10 czworaków litewskich Zygmunta Augusta z lat: 1566 (2 szt.), 1568 (5 szt.), 1569 (1 szt.) oraz 2 sztuki z nieczytelną datą,
- lenny trojak pruski Albrechta Hohenzollerna z 1540 r.,
- trojak litewski Stefana Batorego z 1585 r.,
- trojak malborski Zygmunta III Wazy z 1594 r.,
- lenny trojak kurlandzki Fryderyka z 1597 r.

XVIII-wieczny kufel zdobiony medalami i monetami.
Kufel wieńczy sterczyńska – uchwyt pokrywy (pokazany na str. 23).
Fot. NBP

Wszystkie monety zostały osadzone tak, aby były widoczne awersy z wizerunkami władców. Wokół medali i monet widnieją grawerowane obramienia, a powierzchnię pomiędzy nimi wypełniają także grawerowane motywy roślinne.

Gładką, profilowaną schodkowo pokrywą kufła wieńczy odlew medalu autorstwa wybitnego medaliera Sebastiana Dadlera, wybitego z okazji Kongresu Teologicznego, odbywającego się w Lipsku w 1629 r. Na widocznym od góry awersie widnieje uosobienie Religii z mieczem i krzyżem, stojącej przy ołtarzu z płonącym sercem. Z nieznanych przyczyn odlew został poprawiony – trzymany przez Religię w oryginale krzyż pozabawiono poprzecznej belki i zakończono rombem. Sterczyńska pokrywa składa się z trzech wolut (spiral), z których środkową ozdobiono rzędem dużych kulek. U podstawy trzonu i przy krawędzi umocowany jest masywny esowaty uchwyt, zakończony u dołu gładką płytką, przypominającą ozdobną tarczę herbową.

Z kolei dno naczynia zdobi wlotowany talar (tollaro) miasta Piza z 1620 r., z postacią księcia Toskanii Kosmy II Medyceusza na awersie oraz wygrawerowany wokół niego napis: „Johan Weinnertt 1721”. Gładka stopa kufła, podobnie jak pokrywa, również została wyprofilowana schodkowo.

Wysokość naczynia wynosi 22 cm, średnica stopy 17 cm, a masa to 952 g.

Kubek został wykonany w znanej berlińskiej firmie złotniczej F. SCHADE, z siedzibą na Rossstrasse 27, jak głosi sygnatura na dnie naczynia (widoczna tylko częściowo, ale dająca się zidentyfikować). Firma powstała w 1840 r. i zajmowała się produkcją oraz sprzedażą wyrobów ze złota i srebra, jak wynika z reklamy, zamieszczonej chociażby w Inseraten-Anhang zur 5. Auflage des Officiellen Katalogs der Berliner Gewerbe-Augsstellung. Pod sygnaturą zakładu znajdują się znaki probiercze – tzw. korona Prus i M 800, co oznacza srebro próby 800, z którego wykonano

XIX-wieczny kubek z pruskimi talarami
Fot. NBP

naczynie. W korpus kubka wprawione zostały trzy pruskie monety okolicznościowe, najmłodsza z nich nosi datę 1871, co wyznacza nam czas powstania obiektu na wskazany rok lub lata późniejsze.

Wysokość naczynia wynosi 13 cm, średnica krawędzi 9,7 cm, a masa to 301 g. Ścianki są proste, dno lekko zaokrąglone i oparte na trzech pustych w środku kulach, a brzeg schodkowo profilowany. Monety zostały wlotowane w rzędzie, w połowie wysokości korpusu, każda z nich jest otoczona ozdobną grawerowaną ramką z motywami roślinnymi i wolutami.

Wszystkie monety zostały wybite w Berlinie – w dolnych partiach awersów widać oznaczenie mennicy berlińskiej, czyli literę A – i pochodzą z czasów panowania Wilhelma I Hohenzollerna (1861–1888). Są to:

- talar wybity z okazji koronacji pary królewskiej w 1861 r., widoczny awers monety

z podwójnym portretem Wilhelma I i jego żony Augusty,

- talar wybity z okazji zwycięstwa nad Austrią w 1866 r., widoczny jest awers monety z głową króla w wieńcu laurowym,
- talar wybity z okazji zwycięstwa w wojnie z Francją w 1871 r., na naczyniu widoczny rewers monety z personifikacją Prus.

Naczynia tego typu są przykładem szczególnej grupy wyrobów reprezentacyjnych (paradnych). Zdobienie za pomocą wprawianych numizmatów to technika stara i o dość bogatej tradycji, pojawiła się już w renesansie, ale i następne epoki, aż do XIX w. włącznie, nie stroniły od takich form. Od XVII w. szczególnie często spotykane ono jest w naczyniach i biżuterii, rzadziej – w innych przedmiotach, np., przyborach toaletowych czy oprawach ksiąg. Z czasem obok monet pojawiły się także medale o bogatej ikonografii.

Wprawienie monet czy medali w naczynie miało podnieść prestiż właściciela oraz zaświadczać o jego zamożności i znaczeniu. Prezentowane potem podczas uczt i biesiad, które były najlepszą okazją do popisania się stanem posiadania, podkreślały bogactwo, pomysłowość, a czasem także erudycję ich właściciela.

Niekiedy z braku oryginalnych numizmatów wykonawca decydował się na umieszczenie odlewów; wydaje się, że dla ówczesnych zleceniodawców czy nabywców nie miało to większego znaczenia, liczył się przede wszystkim wygląd.

Zakupione przez Centrum Pieniądza NBP naczynie, po przeprowadzeniu konserwacji, znajdą swoje miejsce na ekspozycji w sali „Antyk–średniowiecze–nowożytność”, stanowiąc przykład pozamonetarnego użycia pieniądza oraz specyficznej mody na zdobienie różnych przedmiotów numizmatami.

- Eliza Walczak
- Marcin Madejski

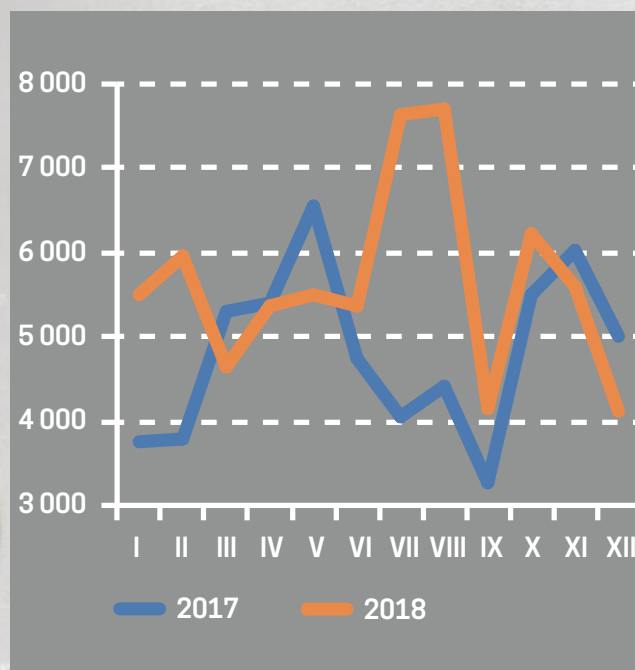
Centrum Pieniądza NBP statystycznie

Centrum Pieniądza NBP to edukacyjna atrakcja stolicy. Prowadzona przez nas ewidencja zwiedzających potwierdza, że liczba gości od momentu otwarcia placówki (kwiecień 2016 r.) systematycznie się zwiększa. Natomiast badania ankietowe dotyczące atrakcyjności ekspozycji pokazują, że najpopularniejszy jest, niezmiennie, „Skarbiec”. Zwiedzający podkreślają, że wybierają tę salę, ponieważ mogą

podejrzeć bankowy skarbiec, dotknąć sztaby złota i ją podnieść oraz zobaczyć, ile przestrzeni zajmuje milion złotych w banknotach 10 zł. Kolejne miejsca w tym zestawieniu zajmują sale: „Laboratorium autentyczności” i „Twórca pieniądza i produkcja pieniądza”.

■ Zespół d/s Edukacji Centrum Pieniądza NBP

	2017	2018
styczeń	3 745	5 494
luty	3 789	5 949
marzec	5 317	4 655
kwiecień	5 414	5 381
maj	6 540	5 513
czerwiec	4 752	5 356
lipiec	4 037	7 637
sierpień	4 428	7 710
wrzesień	3 268	4 147
październik	5 510	6 229
listopad	6 036	5 608
grudzień	5 007	4 107
ogółem	57 843	67 786

Bankoteka

Magazyn Centrum Pieniądza NBP
im. Sławomira S. Skrzypka

Wydawca:

Departament Edukacji i Wydawnictw

Adres:

ul. Świętokrzyska 11/21,
00-919 Warszawa
tel. 22 185 25 25
centrumpieniazda@nbp.pl

Redakcja:

Stanisław Gorący
Współpraca: Anna Brzyska, Marta Dulnicz, Marlena Koter, Marcin Madejski, Antonina Marnic, Magdalena Rakowska, Katarzyna M. Rokosz, Anna Sembiring, Małgorzata Sołtysiak, Iwona Stefaniak, Eliza Walczak

Fotografie:

Włodzimierz Dąbkowski, Jacek Wownysz
– NBP, zbiory NBP
Opracowanie graficzne:
Piotr Kotela

NBP

Centrum Pieniądza
im. Sławomira S. Skrzyпка

Zapraszamy

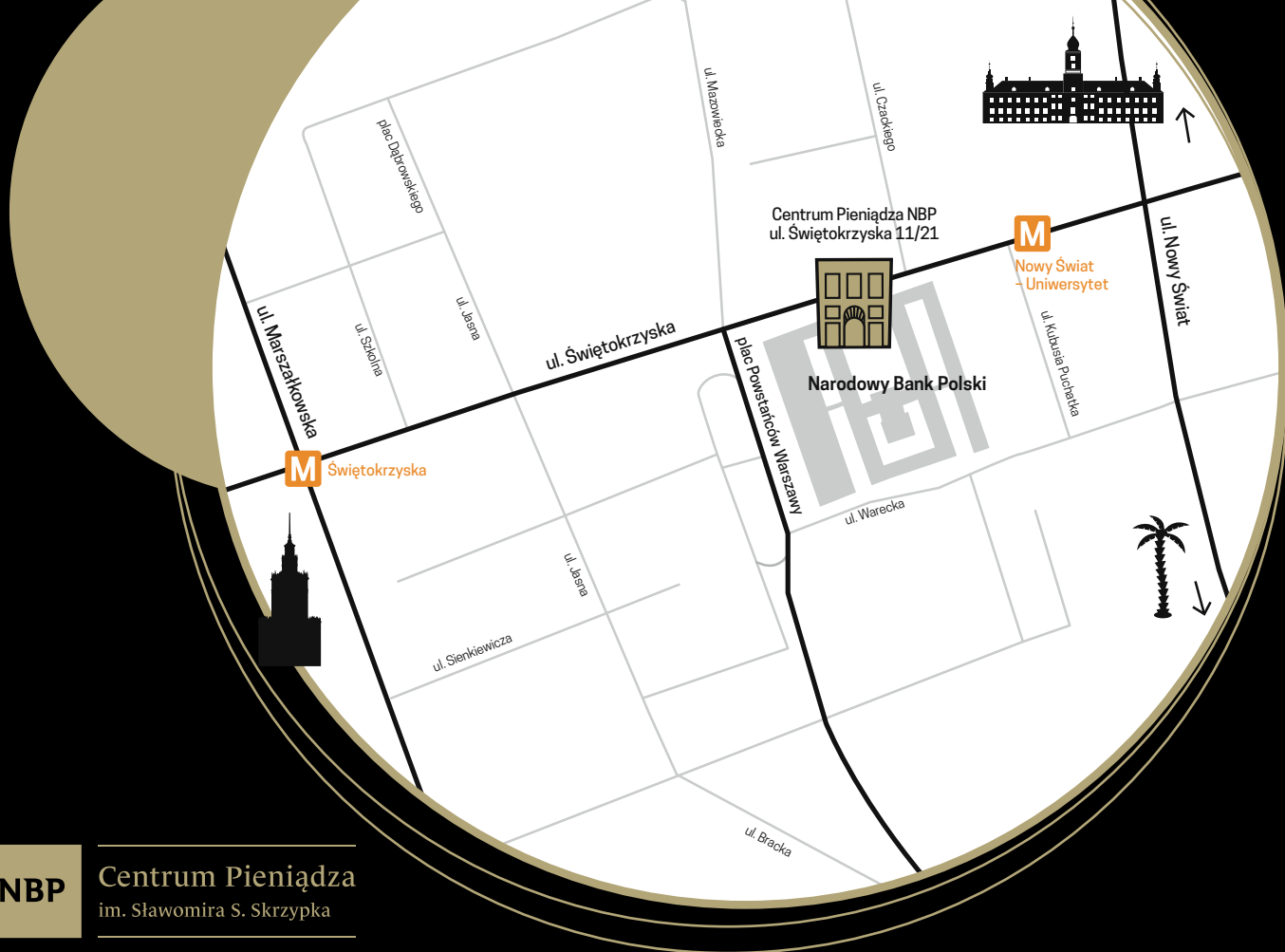
wtorek – środa 10–18
czwartek – 10–20
piątek – niedziela 10–18
poniedziałek – nieczynne

ul. Świętokrzyska 11/21
00-919 Warszawa

Rezerwacje dla grup zorganizowanych: 22 185 25 25
Zwiedzanie indywidualne nie wymaga rezerwacji

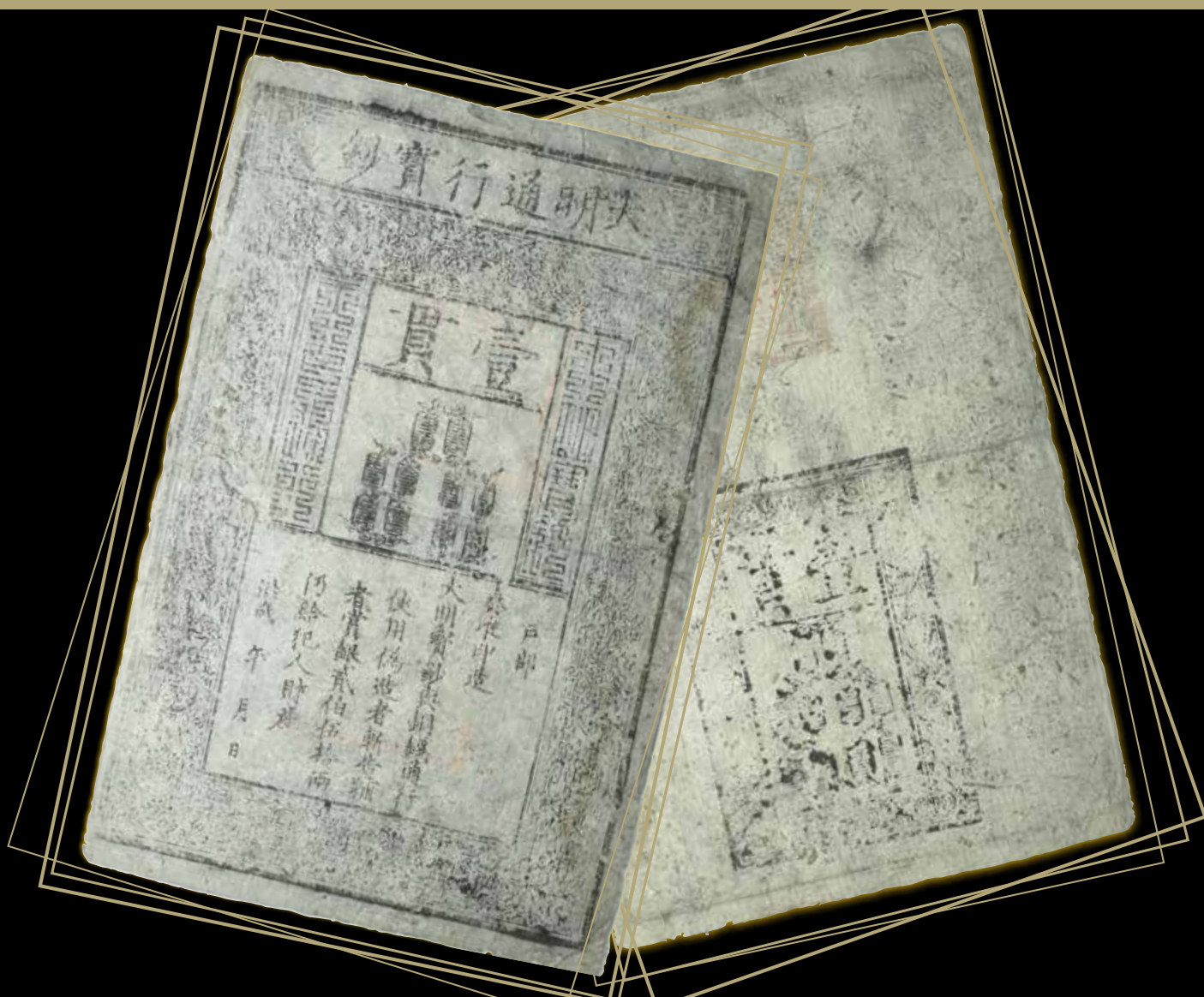
Wstęp bezpłatny!

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza

Poznaj fascynujący świat pieniądza!

HISTORIA • EKONOMIA • EDUKACJA

Zapraszamy na stronę www.nbp.pl/centrumpieniadza